

HİZMET BÖLGELERİNE GÖRE TÜRKİYE'NİN İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ *

Evaluation Of Turkey's Human Development Index By Employment Regions

Arş.Gör. Gülsüm Şeyma KOCA

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi A.B.D, Ankara/Türkiye

Arş.Gör. Gülnur İLGÜN

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi A.B.D, Ankara/Türkiye

Koca, G.Ş. ve İlğün, G. (2017). "Hizmet Bölgelerine Göre Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksinin Değerlendirilmesi", Vol:3, Issue:13; pp:255-265 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

27/07/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

21/08/2017

Anahtar Kelimeler

İnsani Gelişim Endeksi,
Türkiye, Ekonomik
Gelişme, İnsani Gelişme.

Keywords

Human Development
Index, Turkey, Economic
Development, Human
Development.

ÖZ

İnsani gelişim, 20.yy'ın ikinci yarısından sonra ekonomik büyüme ve kalkınma konusundaki küresel tartışmalar ile ortaya çıkan bir kavramdır. Bu anlamda birçok ülkede ulusal ilerlemenin öncü bir hedefi ve göstergesi olarak kullanılmakta olan GSYİH, tek başına insanların temel ihtiyaçlarını karşılamada yeterli değildir. Dolayısı ile sadece ekonomik zenginlik değil, insan hayatının zenginliği konusu da önemli kavramlardan biridir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin hizmet gelişmişlik durumuna göre İnsani Gelişim Endeksinin bölgelere ve illere göre incelemek ve karşılaştırmalar sunmaktır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, hizmet gelişmişlik durumuna göre, birinci bölgenin İnsani Gelişim Endeksi (0,628), ikinci bölgenin (0,547), üçüncü bölgenin (0,488), dördüncü bölgenin (0,457), beşinci bölgenin (0,481) ve altıncı bölgenin ise (0,383)'tür. Buna göre; Türkiye'deki bölgeler bazında birinci bölgenin orta düzeyde, kalan beş bölgenin ise düşük düzeyde bir İnsani Gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgenin İnsani Gelişim Endeksi orta düzey İnsani Gelişim seviyesine oldukça yakındır. Bu anlamda Türkiye'nin orta düzey bir İnsani Gelişime sahip olduğu söylenilebilir. Ayrıca bu çalışma doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı ve kişi başına düşen milli gelir ile ilgili bilgiler sunmakta ve gelecek çalışmalar İnsani Gelişim Endeksinin değerlendirilmesi açısından bir altyapı oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Human development is a concept emerging from the global debate on economic growth and development after the second half of the 20th century. In this sense, GDP, which is used in many countries as a pioneering goal and indicator of national progress, is not enough to meet the basic needs of people alone. Therefore, not only the economic wealth, but also the richness of human life is one of the important concepts. The purpose of this study is to analyze and compare the Human Development Index according to the situation of employment development of Turkey. According to the findings of the study, according to the employment development status, it is seen that the Human Development Index of the first region (0,628), the second region (0,547), the third region (0,488), the fourth region (0,457), the fifth region (0,481) and the sixth region (0,383). According to this; on the basis of the regions in Turkey, the first region has reached the middle level and the remaining five regions have achieved a low level of Human Development. Also, the Human Development Index of the Third, Fourth and Fifth regions is very close to the level of the middle level Human Development. In this sense, it can be said that Turkey has a medium level of Human Development. This study also provides information on life expectancy at birth, expected schooling year, average schooling age and national income per capita, and future studies provide an infrastructure for the assessment of the Human Development Index.

1. GİRİŞ

Milenyum Deklarasyonu ve Milenyum Kalkınma Hedefleri (The Millennium Declaration and the Millennium Development Goals) kapsamında yüzyılın başlarında belirlenen temel insani yoksunluğun sona erdirilmesine yönelik taahhütler, insani gelişime ivme kazanmıştır (UNDP, 2016:1). Ancak, gelişimin asıl amacı, yalnızca geliri artırmak değil, aynı zamanda insan haklarını, özgürlüklerini, yeteneklerini ve fırsatlarını arttırarak; insanları uzun, sağlıklı ve yaratıcı yaşamlara yönlterek, bireylerin seçimlerini üst düzeye çıkarmaktır. İnsan odaklı yaklaşımı benimseyen insani gelişim çevresi, insan hayatını ön plana çıkaran kalkınma ihtiyacını izlemek için ele alınan kavramlardandır

*Bu çalışma 18-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında Alanya Alaattin Keykubad Üniversitesi evsahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulmuştur.

(UNDP, 2015:1). Bu anlamda ele alındığında İnsani Gelişim Endeksi (HDI), insanların ve yeteneklerinin, yalnızca ekonomik büyüme ile değil, bir ülkenin gelişimini değerlendirmek için nihai kriterler olması gerektiğini vurgulamak için oluşturulmuş bir indekstir (Human Development Reports, 2017). İnsani Gelişim Endeksi aynı zamanda kişi başına düşen GSMH'sı aynı seviyede olan iki ülkenin sosyoekonomik gelişimlerinin karşılaştırmak amacı ile de en yaygın kullanılan ölçütlerden biridir (Todaro ve Smith, 2013: 39).

İnsani gelişime ilişkin karşılaştırmalar, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından sunulan İnsani Gelişim Raporları serisinde sunulmaktadır. 1990 yılında başlatılan bu raporların merkezi, İnsani Gelişim Endeksinin (HDI) inşası ve gelişimidir. İnsani Gelişim Endeksi üç temel endeksi (gelir, eğitim ve sağlık) temel alarak tüm ülkeleri 0 (en düşük insani gelişim) ile 1 (en yüksek insani gelişim) arasında sıralamaktadır (Todaro ve Smith, 2013: 47). Doğuşta beklenen yaşam süresi ile ölçülen sağlık endeksi, ortalama okullaşma oranı ve beklenen okullaşma oranının bileşiminden oluşan eğitim endeksi ve GSYİH ile ölçülen gelir endeksinin ağırlıklı ortalamasından oluşmaktadır (Todaro ve Smith, 2013: 48;). Bu üç endeks ölçümleri ele alınarak her bir ülke için veriler formüle edilip uygulanarak İGE'si; düşük insani gelişimi (0,0-0.549), orta insan gelişimi (0.550-0.699), yüksek insan gelişimi (0.700-0.799) ve çok yüksek insan gelişimi (0.800-1.0) olmak üzere dört gruba ayırarak kullanmaktadır (Human Development Reports, 2017).

İnsani gelişim üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; çalışmaların daha çok ülkeler bazında (OECD ülkeleri, AB üyesi ve AB üye adayları ülkeler, Türk Cumhuriyetleri ile ve tüm ülkeler arasında) Türkiye'nin İGE'sinin karşılaştırmalarını incelemesi üzerine olduğu görülmektedir (Günsoy, 2005; Tüylüoğlu ve Karalı, 2005; Gürses, 2009; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011; Nartgün vd., 2013). Türkiye'de İGE'si üzerine bölgesel ve iller bazında çalışmalar sınırlıdır. Dolayısı ile bu çalışma, literatürdeki boşluğun doldurulması ve bu yöndeki çalışmalara bir alt yapı sağlaması amacı ile önem taşımaktadır. Çalışmamızın amacı, Türkiye'nin hizmet gelişmişlik durumuna göre İGE'sini bölgelere ve illere göre incelemek ve karşılaştırmalar sunmaktır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde veri toplama yöntemi ve verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Veri Toplama Yöntemi ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada kullanılan endekslerin hesaplanmasında TÜİK İstatistikleri, Nüfus İstatistikleri ve Milli Eğitim İstatistikleri verilerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra MS-Excel programı ile analiz edilmiştir.

Daha öncede belirtildiği gibi İnsani Gelişim Endeksi (eğitim, sağlık ve gelir) olmak üzere üç alt endeksten oluşmaktadır. İnsani Gelişim Endeksinin hesaplanmasına yönelik eleştiriler üzerine Kasım 2010'da UNDP, endeksin hesaplanmasında değişikliğe gitmiş ve Yeni İnsani Gelişim Endeksini oluşturmuştur. Eğitim endeksi tamamen yenilenmiş ve yeni iki bileşen eklenmiştir (Beklenen Okullaşma Yılı ve Ortalama Okullaşma Yılı). Eğitim endeksinin önceki iki bileşeni okuryazarlık ve kayıtlılaşma oranları ise düşürülmüştür. Gözlemlenen değerler yerine her boyuttaki maksimum değerler yükseltilmiş, gelir için minimum değer düşürülmüştür. Bir diğer fark ise ortak logaritma kullanmaktan ziyade gelirin azalan marjinal faydasını da yansıtmak için doğal log (ln) kullanmasıdır. En önemli değişiklik; Yeni İnsani Gelişim Endeksi (NHDI)'nin geometrik olarak hesaplanmasıdır. Buna göre bu çalışmada endeksin hesaplanmasında: Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (sağlık endeksi), Beklenen Okullaşma Yılı ve Ortalama Okullaşma Yılı (eğitim endeksi) ve GSYİH (gelir endeksi) kullanılmıştır. Elde edilen değişkenler yardımıyla illere göre sağlık endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksi aşağıdaki formüllerle hesaplanmıştır:

Sağlık Endeksi: Her bir ildeki Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (DBYS) ile Doğumda Beklenen Yaşam Süresi en küçük olan ilin değeri arasındaki farkın; DBYS'indeki en büyük değer olan ilin değeri ile en küçük olan ilin değeri arasındaki farka bölünmesi yolu ile bulunmaktadır (Günel vd., 2017; Human Development Reports, 2017).

$$SE = \frac{(\text{İlin Doğumda Beklenen Yaşam Süresi}) - (\text{DBYS si en küçük olan ilin DBYS değeri})}{(\text{DBYS si en büyük olan ilin DBYS değeri} - \text{DBYS si en küçük olan ilin DBYS değeri})}$$

Eğitim Endeksi: Eğitim endeksini oluşturan iki bileşenin ortalaması alınarak bulunmaktadır. Ortalama Okullaşma yılı, illere göre ortalama okullaşma yılının, 25 yaş üzerindeki nüfusa bölünmesi ile

bulunmakta iken; Beklenen Okullaşma Yılı illere göre bir çocuğun eğitim sistemi sonuna kadar kaç gün eğitim almasının beklenmesinin teorik olarak ortalama alacağı eğitime bölünmesi ile bulunmaktadır (Günel vd., 2017; Human Development Reports, 2017).

$$EE = \frac{(\text{Ortalama Okullaşma Yılı} + \text{Beklenen Okullaşma Yılı})}{2}$$

Gelir Endeksi: Her bir ildeki kişi başına düşen hasıla değerinin doğal logaritması ile kişi başına düşen hasıla değeri en küçük olan ilin değeri arasındaki farkın; kişi başına düşen hasıla değeri en büyük olan ilin değeri ile en küçük olan ilin değeri arasındaki farka bölünmesi yolu ile bulunmaktadır (Günel vd., 2017; Human Development Reports, 2017).

$$GE = \frac{\ln(\text{GSYİH}) - \ln(\text{GSYİH s. en küçük olan ilin GSYİH değeri})}{\ln(\text{GSYİH s. en büyük olan ilin GSYİH değeri}) - \ln(\text{GSYİH s. en küçük olan ilin GSYİH değeri})}$$

İnsani Gelişim Endeksi: Sağlık, eğitim ve gelir endekslerinin geometrik ortalaması alınarak bulunmaktadır (Human Development Reports, 2017; Todaro, 2013: 56).

$$İGE = \sqrt[3]{SE * EE * GE}$$

2.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin hizmet gelişmişlik durumuna göre İGE'sini bölgelere ve illere göre incelemek ve karşılaştırmalar sunmaktır.

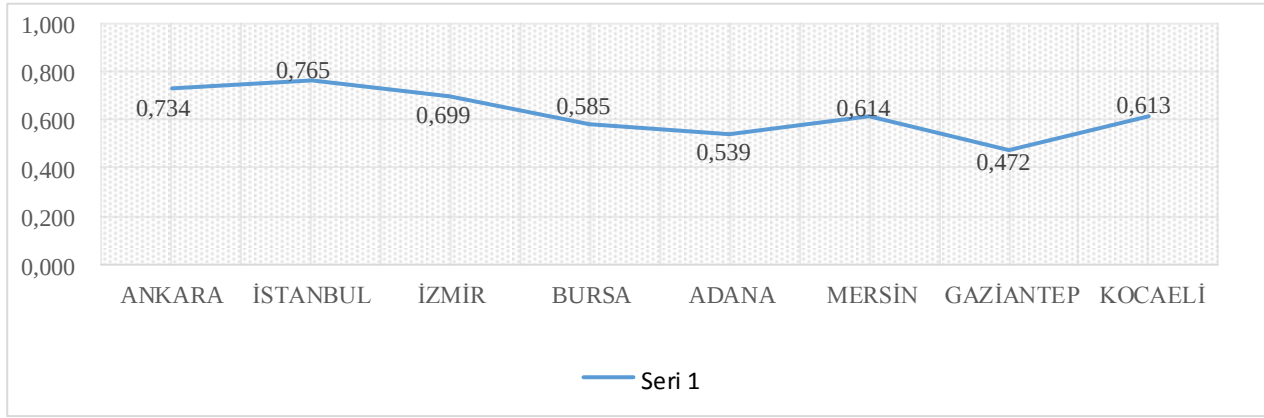
3. BULGULAR

Bu çalışmada İGE'nin bölgesel olarak incelenmesinde Kalkınma Bakanlığının hizmet gelişmişlik durumlarına göre ayırmış olduğu altı bölge sınıflaması kullanılmıştır. Buna göre aşağıdaki tablolarda bölgelere göre İGE'si, iller bazında verilmiştir. *Tablo 1* incelendiğinde, Birinci bölgede sağlık endeksi 0,316 ile 0,796 arasında değişmektedir. En yüksek değere ulaştığı il Ankara iken, en düşük il Gaziantep'tir. Birinci bölgedeki genel ortalama, 0,586 olarak bulunmuştur. Beklenen Okullaşma Yılı ile Ortalama Okullaşma Yılı'nın birleşiminden oluşan eğitim endeksinde ise iller arasında belirgin farklılıklar görülmemekte, en yüksek değer ise Bursa'dadır. Gelir endeksi incelendiğinde, iller arasında farklı değerler görülmekte en yüksek değer İstanbul'da iken en düşük değer Kocaeli'nde görülmektedir. Bölgenin İGE ortalaması ise 0,628 ile orta düzeyde bir İnsani Gelişim görülmektedir.

Tablo 1. Birinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Ankara	0,808	0,796	0,614	0,734
İstanbul	1,000	0,696	0,644	0,765
İzmir	0,744	0,750	0,614	0,699
Bursa	0,673	0,455	0,655	0,585
Adana	0,564	0,439	0,632	0,539
Mersin	0,539	0,668	0,644	0,614
Gaziantep	0,528	0,316	0,629	0,472
Kocaeli	0,396	0,567	0,640	0,613
ORTALAMA	0,656	0,586	0,634	0,628

Aşağıda Birinci Bölge, İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi grafiksel olarak gösterilmiştir.

Grafik 1. Birinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Grafik 1 incelendiğinde, en yüksek İnsani Gelişim değeri 0,765 ile İstanbul olarak bulunmuştur. En düşük İnsani Gelişim değeri 0,472 ile Gaziantep'tir. İllere göre İGE değerleri incelendiğinde, düşük insani gelişime sahip iki il (Gaziantep, Adana) iken; kalan 4 ilde (İzmir, Bursa, Mersin ve Kocaeli) orta düzeyde İnsani Gelişim değeri bulunmuştur. Bölgedeki iller genel olarak orta düzeyde bir İnsani Gelişim göstermekle birlikte, iki il (Ankara ve İstanbul), yüksek düzeyde İnsani Gelişim seviyesine sahiptir. Bölge ortalamasını geçen üç il (Ankara, İstanbul, İzmir) vardır.

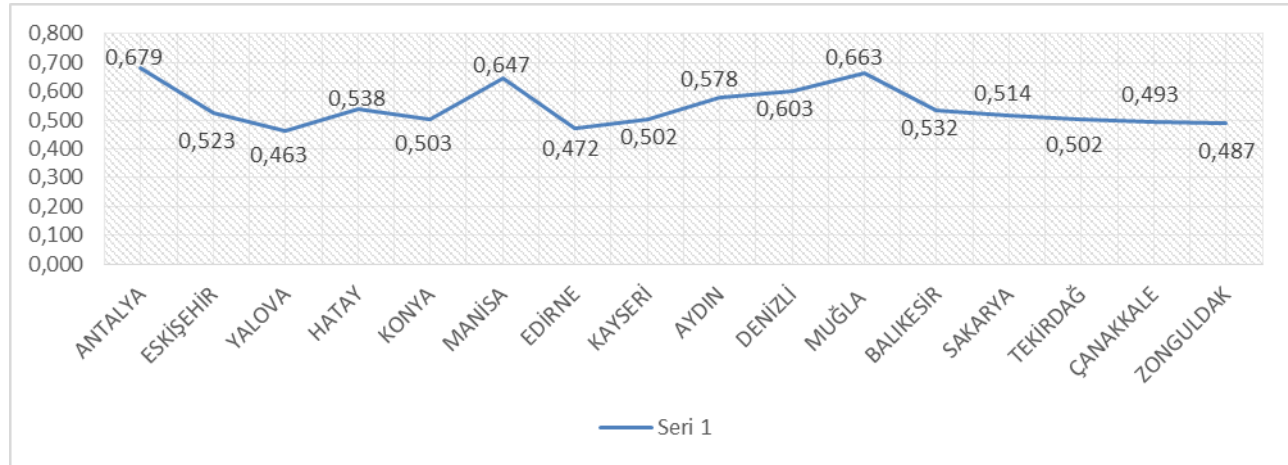
İkinci Bölge için illere göre İnsani Gelişim değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre, İkinci bölgede sağlık endeksi 0,347 ile 0,996 arasında değişmektedir. Sağlık endeksi en yüksek Muğla'da görülmekte iken, en düşük değere sahip olduğu il Konya'dır. Gelir endeksini değerlendirdiğimizde ise ortalamalar genel olarak düşük-orta düzey arasında değişim göstermekte ve en düşük değeri alan il ile en yüksek değere sahip il sırası ile Yalova ve Antalya'dır. Beklenen Okullaşma Yılı ile Ortalama Okullaşma Yılı'nın birleşiminden oluşan eğitim endeksinde ise iller arasında farklılıklar bulunmakta, en düşük değer 0,552 ile Manisa'da iken en yüksek il 0,679 ile Tekirdağ'da görülmüştür. Bölgenin İGE ortalaması ise 0,547'dir.

Tablo 2. İkinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Antalya	0,636	0,769	0,642	0,679
Eskişehir	0,472	0,468	0,649	0,523
Yalova	0,233	0,661	0,646	0,463
Hatay	0,483	0,523	0,617	0,538
Konya	0,549	0,347	0,669	0,503
Manisa	0,507	0,967	0,552	0,647
Edirne	0,321	0,504	0,652	0,472
Kayseri	0,513	0,380	0,647	0,502
Aydın	0,442	0,675	0,649	0,578
Denizli	0,472	0,702	0,661	0,603
Muğla	0,454	0,996	0,645	0,663
Balıkesir	0,487	0,478	0,648	0,532
Sakarya	0,445	0,459	0,664	0,514
Tekirdağ	0,488	0,382	0,679	0,502
Çanakkale	0,379	0,488	0,650	0,493
Zonguldak	0,334	0,529	0,656	0,487
ORTALAMA	0,451	0,583	0,645	0,547

İkinci Bölge için, *İnsani Gelişim Endeksi* ve *İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi* grafiksel olarak gösterilmiştir. *Grafik'2* incelendiğinde, en yüksek İnsani Gelişim değeri 0,679 ile Antalya; en düşük İnsani Gelişim değeri 0,463 ile Yalova olarak bulunmuştur. Buna göre İnsani Gelişim değeri en yüksek

iller sırası ile Antalya, Manisa ve Muğla'dadır. En düşük iller ise sırası ile Yalova, Zonguldak ve Çanakkale'dedir. Bölgenin İnsani Gelişimi incelendiğinde 11 il zayıf bir İnsani gelişim göstermiş, genel olarak bölgede orta düzeyde gelişim gösteren 5 il olduğu görülmekte ve sekiz il ise bölge ortalamasından yüksek bir İnsani Gelişim göstermiştir.

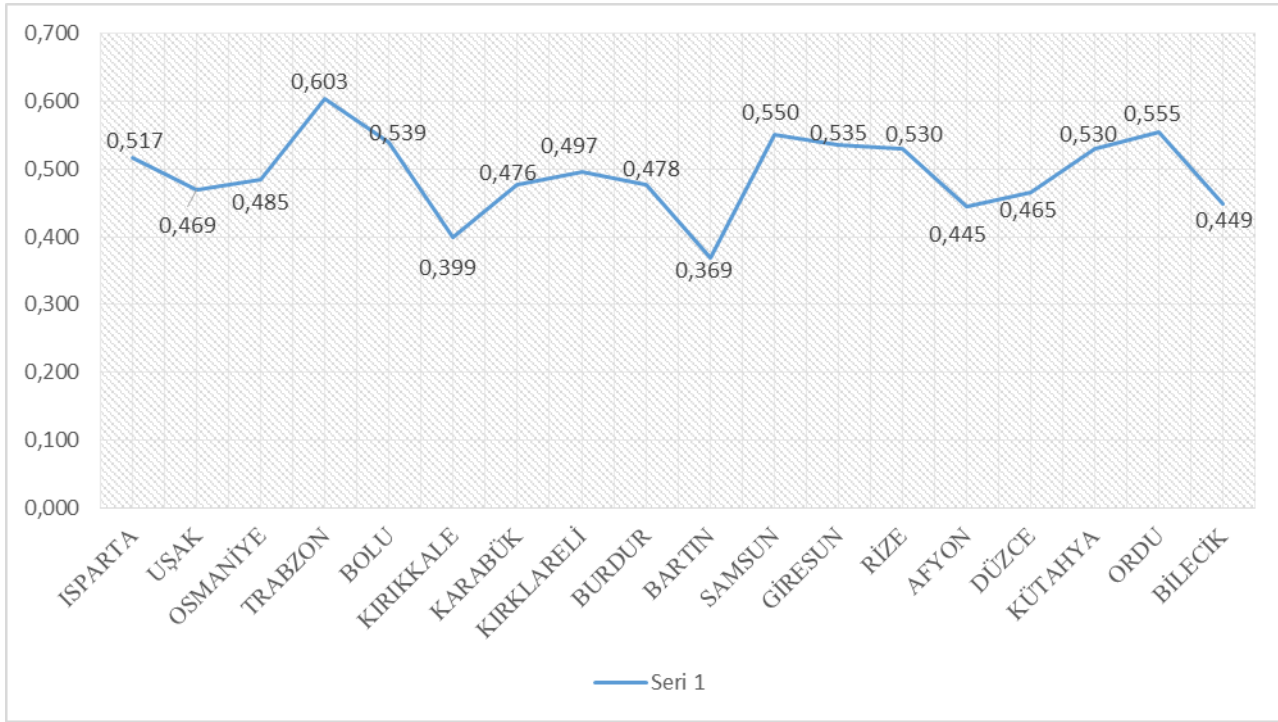
Grafik 2. İkinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Tablo 3'te Üçüncü bölgede yer alan illere göre İnsani Gelişim Endeksi değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Üçüncü Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Isparta	0,313	0,676	0,653	0,517
Uşak	0,274	0,556	0,679	0,469
Osmaniye	0,276	0,653	0,632	0,485
Trabzon	0,399	0,874	0,630	0,603
Bolu	0,312	0,766	0,658	0,539
Kırıkkale	0,242	0,393	0,668	0,399
Karabük	0,215	0,734	0,683	0,476
Kırklareli	0,329	0,583	0,641	0,497
Burdur	0,251	0,661	0,658	0,478
Bartın	0,156	0,483	0,665	0,369
Samsun	0,459	0,568	0,638	0,550
Giresun	0,264	0,925	0,628	0,535
Rize	0,264	0,842	0,669	0,530
Afyon	0,372	0,367	0,645	0,445
Düzce	0,302	0,503	0,661	0,465
Kütahya	0,337	0,698	0,632	0,530
Ordu	0,326	0,866	0,605	0,555
Bilecik	0,276	0,488	0,675	0,449
ORTALAMA	0,298	0,646	0,651	0,488

Üçüncü Bölge için illere göre İnsani Gelişim değerleri Tablo 3'de verilmiştir. Buna göre Gelir endeksi incelendiğinde değerler arasında belirgin farklılıklar bulunmamakta, birbirine yakın değerler almaktadır. Bununla birlikte en yüksek gelir endeksi değeri Samsun'da görülmekte iken, en düşük Gelir endeksi değeri 0,156 ile Bartın'dadır. Gelir endeksinde görülen benzer bir durum da Eğitim endeksinde gerçekleşmektedir. Buna göre eğitim endeksi incelendiğinde en düşük değer Ordu'da, en yüksek değer Karabük'tedir. Üçüncü bölgede endeksler değerlendirildiğinde Gelir endeksinin; Eğitim ve Sağlık endeksinden düşük olduğu ortaya çıkmakta ve eğitim ile sağlık endekslerinin de birbirine yakın ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Son olarak Sağlık endeksi incelendiğinde en yüksek değere sahip il DBYS değerinde en yüksek değere sahip olan il olan Giresun'dadır.

Grafik 3. Üçüncü Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Grafik 3'te Üçüncü Bölge için İnsani Gelişim Endeksi ve illere göre İnsani Gelişim Endeksi verilmiştir. Grafik 3'te yer alan iller incelendiğinde, İnsani Gelişim Endeksi bakımından illerin birbirlerine yakın değerler aldığı ve elde edilen bulgular neticesinde illerin büyük ölçüde düşük düzeyde bir İnsani Gelişim Değerine sahip olduğu söylenilebilir. En yüksek İnsani Gelişim; Trabzon, Ordu ve Samsun'dadır. En düşük İnsani Gelişim ise Kırıkkale, Afyon ve Bartın'dadır. Bölgede bulunan 18 ilden 3'ü orta düzeyde bir İnsani Gelişim göstermekle birlikte, kalan 15 il de düşük İnsani Gelişim görülmektedir. Ayrıca, 4 il orta düzeyde bir İnsani Gelişim seviyesine yakın bir değere sahiptir. Bölge ortalamasının üzerinde ise 10 il bulunmaktadır.

Tablo 4. Dördüncü Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Kilis	0,046	0,527	0,664	0,252
Karaman	0,249	0,488	0,593	0,416
Kırşehir	0,188	0,001	0,648	0,349
Nevşehir	0,217	0,474	0,655	0,407
Amasya	0,262	0,507	0,655	0,443
Yozgat	0,260	0,518	0,629	0,439
Kastamonu	0,283	0,542	0,649	0,462
Niğde	0,230	0,613	0,642	0,449
Çorum	0,480	0,609	0,647	0,574
Aksaray	0,265	0,583	0,640	0,463
Tokat	0,296	0,476	0,662	0,444
Çankırı	0,170	0,584	0,661	0,395
Sinop	0,157	0,660	0,662	0,410
ORTALAMA	0,239	0,480	0,647	0,457

Tablo 4'te hizmet gelişmişlik düzeylerine göre dördüncü bölgenin İnsani Gelişim endeksi iller açısından gösterilmektedir. Bu anlamda incelendiğinde Çorum ili en yüksek GSYİH değerine sahiptir ve Gelir endeksinde en yüksek değere sahip il olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Kilis ili en düşük Gelir endeksinde sahip il olduğu görülmektedir. Sağlık endeksi açısından değerlendirildiğinde ise en yüksek değerler Sinop ve Niğde'de görülmekte, en düşük değere sahip iller ise Kırşehir ve Nevşehir'dedir.

Eğitim endeksine göre ise en yüksek iller Kilis ve Tokat iken, en düşük iller Karaman ve Yozgat'tır. Dördüncü bölge için İnsani Gelişim Endeksi incelendiğinde ise hizmet gelişmişlik durumuna göre birinci, ikinci ve üçüncü bölgeden daha düşük bir değer aldığı belirlenmiştir.

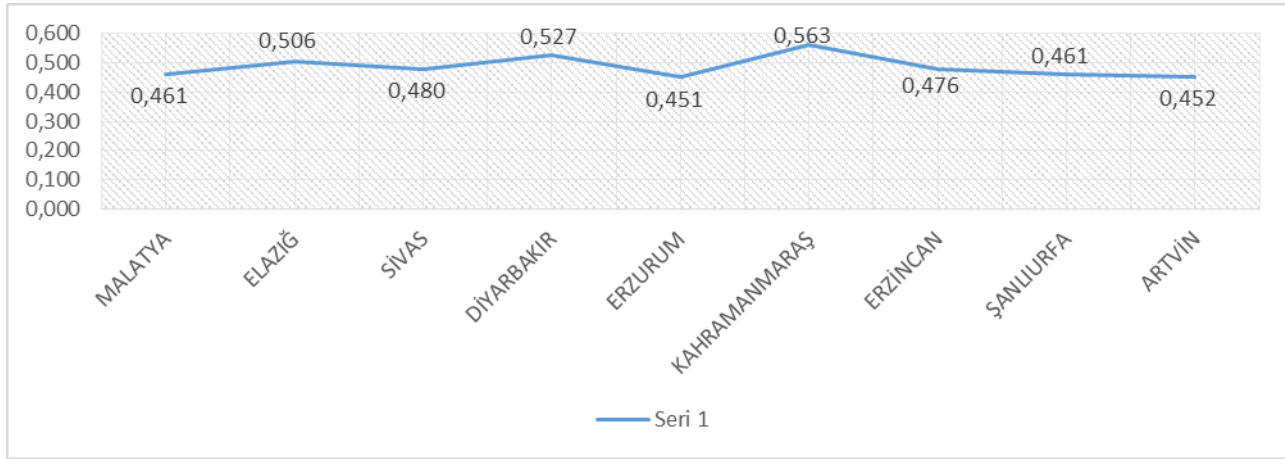
Grafik 4.Dördüncü Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Grafik 4'te Dördüncü Bölge'de yer alan illerin İnsani Gelişim Endeksleri değerlendirilmiştir. Buna göre Grafik 4 incelendiğinde, en düşük İnsani Gelişim değeri ise 0,252 ile Kilis'tedir ve en düşük iller Kilis'i takiben sırası ile Kırşehir ve Çankırı'da görülmektedir. Bununla birlikte İnsani Gelişim Endeksi açısından bu bölgede en yüksek değer Çorum ilinde bulunmuş ve sırası ile en yüksek İnsani Gelişim değerleri Çorum, Aksaray ve Kastamonu'da olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak bu bölgenin İnsani Gelişim seviyesi düşük iken sadece Çorum bu bölgede orta düzeyde bir gelişim göstermiş tek ildir. Bölge ortalamasını geçen iller sadece Çorum, Aksaray ve Kastamonu'dur.

Tablo 5. Beşinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Malatya	0,344	0,433	0,657	0,461
Elazığ	0,331	0,637	0,613	0,506
Sivas	0,345	0,510	0,628	0,480
Diyarbakır	0,451	0,582	0,556	0,527
Erzurum	0,362	0,425	0,598	0,451
Kahramanmaraş	0,421	0,647	0,657	0,563
Erzincan	0,232	0,639	0,632	0,476
Şanlıurfa	0,409	0,440	0,546	0,461
Artvin	0,177	0,779	0,670	0,452
ORTALAMA	0,341	0,566	0,617	0,481

Tablo 5'te hizmet gelişmişlik durumuna göre Beşinci Bölge için illere göre İnsani Gelişim değerleri verilmiştir. Gelir endeksi incelendiğinde bu bölgede bulunan illerden en yüksek gelir endeksine sahip olan il Kahramanmaraş'tır ve bu ilin GSYİH değeri bu ilin yüksektir. Bununla beraber genel olarak Gelir endeksi değerleri illerin düşük olduğu belirlenmiştir. Sağlık endeksinde ise Artvin, Kahramanmaraş ve Erzincan'ın yüksek bir değer aldığı bu illerdeki DBYS'de yüksektir. Ortalama Okullaşma Yılı ve Beklenen Okullaşma Yılı'nın bileşiminden oluşan Eğitim Endeksi bakımından iller birbirlerine benzer olmakla birlikte 3 ilin (Artvin, Malatya ve Kahramanmaraş), diğer illere göre yüksek bir değer aldığı görülmektedir.

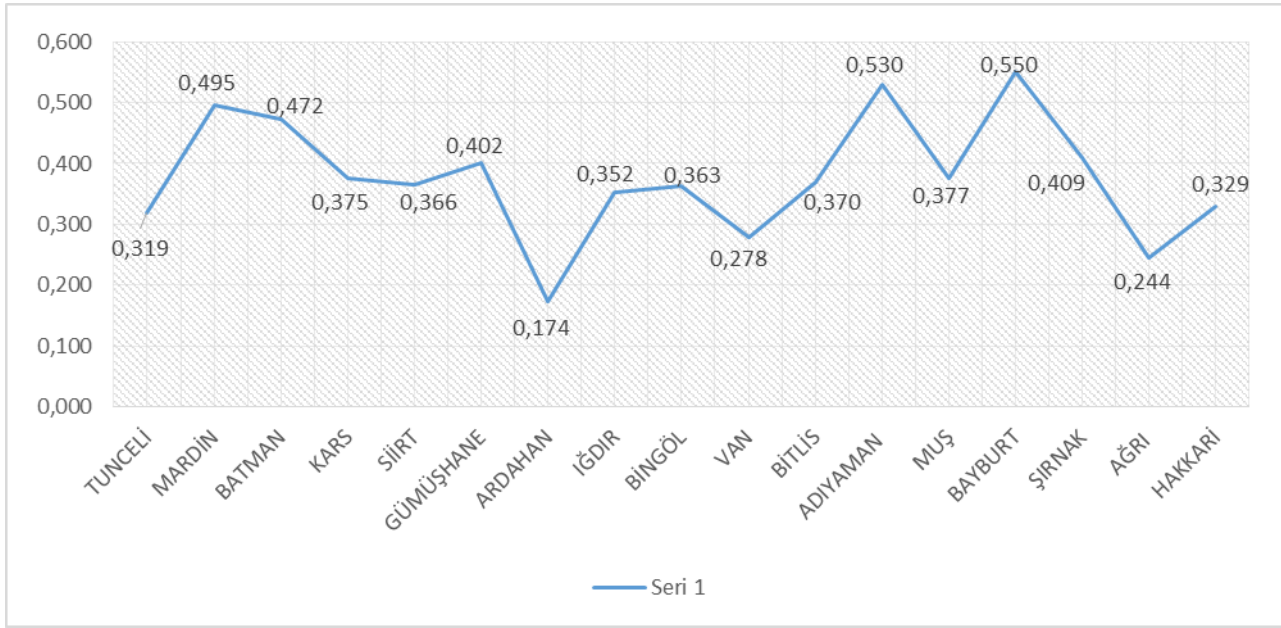
Grafik 5. Beşinci Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Grafik 5'te hizmet gelişmişlik durumlarına göre Beşinci Bölge'de yer alan illerin İnsani Gelişim Endeksleri değerlendirilmiştir. Buna göre Grafik 5 incelendiğinde, bölgenin İnsani Gelişim endeksi 0,451 ile 0,563 arasında değişmektedir. Bölgenin ortalama İnsani Gelişim değeri ise 0,481 olarak bulunmuştur. Bu anlamda incelendiğinde bölge ortalamasının üzerinde 3 il (Elazığ, Diyarbakır ve Kahramanmaraş) bulunmaktadır. Bölge ortalamalarına göre İnsani Gelişim değeri açısından iller birbirlerine yakın değerler almakta, 1 il orta düzeyde İnsani Gelişim seviyesi göstermekte iken kalan 8 ilde İnsani Gelişim seviyesi düşüktür. Bununla beraber 2 ilin (Elazığ ve Diyarbakır) İnsani Gelişim değeri orta düzeyde İnsani Gelişim değerine oldukça yakın olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Altıncı Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

İLLER	GE	SE	EE	İGE
Tunceli	0,052	1,000	0,624	0,319
Mardin	0,322	0,594	0,635	0,495
Batman	0,269	0,677	0,578	0,472
Kars	0,175	0,665	0,651	0,375
Siirt	0,167	0,536	0,547	0,366
Gümüşhane	0,118	0,884	0,621	0,402
Ardahan	0,029	0,292	0,618	0,174
Iğdır	0,125	0,597	0,583	0,352
Bingöl	0,159	0,512	0,587	0,363
Van	0,333	0,119	0,546	0,278
Bitlis	0,193	0,465	0,566	0,370
Adıyaman	0,293	0,828	0,616	0,530
Muş	0,208	0,466	0,551	0,377
Bayburt	0,001	0,466	0,649	0,550
Şırnak	0,235	0,548	0,531	0,409
Ağrı	0,218	0,121	0,550	0,244
Hakkâri	0,152	0,428	0,546	0,329
ORTALAMA	0,179	0,541	0,588	0,383

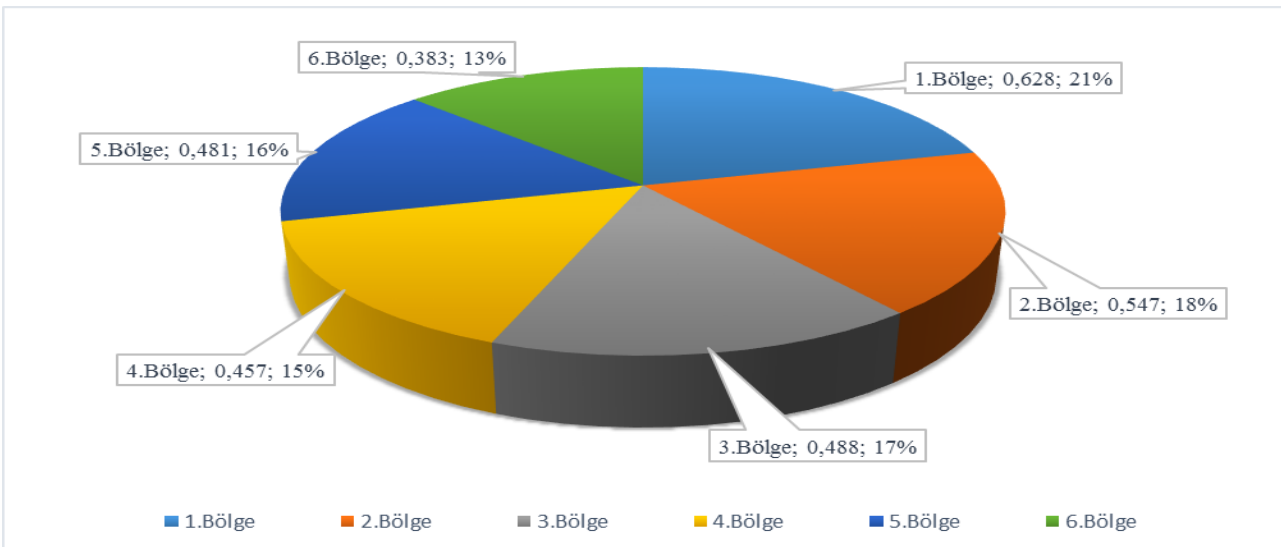
Tablo 6'da altıncı bölge için İnsani Gelişim Endeksi ve illere göre İnsani Gelişim Endeksi değerleri verilmiştir. Buna göre Tablo 6 incelendiğinde, gelir endeksi bakımından en düşük değere sahip iller Bayburt, Ardahan ile Tunceli iken, en yüksek iller Mardin, Van ve Adıyaman'da görülmektedir. Sağlık endeksine göre ise en yüksek endeks değerine sahip olan il Tunceli iken, Gümüşhane ve Adıyaman illerinde Sağlık Endeksi yüksektir. Sağlık endeksinin en düşük olduğu il ise Ağrı'dır. Eğitim endeksine göre ise en yüksek iller Kars, Bayburt ve Mardin'de iken, en düşük olduğu il Şırnak'tadır. Ayrıca endekslere göre illerin ortalamaları incelendiğinde Sağlık ve Eğitim Endeksinin, Gelir endeksine göre daha iyi olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Altıncı Bölge İnsani Gelişim Endeksi ve İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi

Grafik 6'da Altıncı Bölge'de yer alan illerin İnsani Gelişim Endeksleri değerlendirilmiştir. Buna göre Grafik 6 incelendiğinde, bölgenin İnsani Gelişim endeksi 0,174 ile 0,550 arasında değişmektedir. Bölgenin ortalama İnsani Gelişim değeri ise 0,383 olarak bulunmuştur. Bu değer düşük bir İnsani Gelişimi göstermektedir. İller arasında İnsani Gelişim seviyesi anlamında oldukça farklılıklar bulunmaktadır. Bölgede İnsani Gelişim endeksi bakımından orta düzeyde gelişim gösteren tek il (Bayburt) bulunmakta iken, bölge ortalamasının üzerinde ise 6 il (Mardin, Batman, Gümüşhane, Adıyaman, Bayburt ve Şırnak'ta) bulunmaktadır. Kalan 16 ilde ise düşük İnsani Gelişim olduğu söylenebilir.

Bir sonraki sayfada; Grafik 7'de Türkiye'nin Hizmet Gelişmişlik Durumlarına Bölgelere Göre İnsani Gelişim Endeksi verilmiştir. Buna göre hizmet gelişmişlik durumuna göre Türkiye Altı Bölgeye ayrılmıştır ve bölgelere göre İnsani Gelişim Endeksi incelendiğinde birinci bölgenin İnsani Gelişim Endeksi (0,628), ikinci bölgenin (0,547), üçüncü bölgenin (0,488), dördüncü bölgenin (0,457), beşinci bölgenin (0,481) ve altıncı bölgenin ise (0,383)'tür. Bu anlamda İGE açısından Türkiye'deki bölgeler incelendiğinde birinci bölgenin orta düzeyde bir İnsani Gelişim gösterdiği görülmekte iken, kalan beş bölgenin İnsani Gelişim seviyesi düşüktür. Fakat ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgenin İnsani Gelişim Endeksi orta düzey İnsani Gelişim seviyesine oldukça yakındır. Bu anlamda elde edilen bu bulgulara göre Türkiye'nin orta düzey bir İnsani Gelişime sahip olduğu söylenilebilir.

Grafik 7. Türkiye'nin Hizmet Gelişmişlik Durumlarına Bölgelere Göre İnsani Gelişim Endeksi

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde, beşeri sermaye ve bilgi birikimi, ülkelerin hızlı gelişimini sağlamakta ve ülkeler arasında kalkınma göstergelerinde farkların açılmasına neden olmaktadır. Kişi başına düşen gelir, bir ülkenin ekonomik kalkınma düzeyini belirleyen faktörlerden sadece bir tanesidir (Todaro, 2013: 37). Gelirin yanı sıra, bir ülkenin temel yeteneklerini yansıtan ortalama sağlık ve eğitimsel kazanımlarını değerlendirmek gereklidir (Todaro, 2013: 45). Sosyoekonomik gelişimi karşılaştırmanın en yaygın ölçütlerinden biri ise, İnsani Gelişimin değerlendirilmesidir (Todaro, 2013: 39). Dolayısı ile bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin hizmet gelişmişlik durumuna göre İnsani Gelişim Endeksini bölgelere ve illere göre incelemek ve karşılaştırmalar sunmaktır. Türkiye'nin hizmet gelişmişlik bölgelerine göre illerin gelir, sağlık ve eğitim endeksleri ve bu üç alt endeksin bileşiminden ise illere ve bölgelere göre İnsani Gelişim Endeksleri hesaplanmıştır.

Araştırma kapsamında hizmet gelişmişlik durumuna göre İnsani Gelişim Endeksi değerleri; Birinci bölgede (0,628), İkinci bölgede (0,547), Üçüncü bölgede (0,488), Dördüncü bölgede (0,457), Beşinci bölgede (0,481) ve Altıncı bölgede ise (0,383) olarak bulunmuştur. Birinci bölgenin orta düzeyde bir İnsani Gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci bölgenin İnsani Gelişim seviyesi düşük, ancak orta düzey İnsani Gelişim seviyesine yakın olduğuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, Türkiye'nin orta düzey bir İnsani Gelişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Bölgeler arasında görülen bu farklılıkların genel anlamda iller bazında görülen eğitim düzeyi, gelir seviyesi, sağlık alt yapısı, nüfus ve istihdam olanakları vb. açısından görülen farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu açıdan incelendiğinde bu çalışmada elde edilen bulguları destekler nitelikte, Birinci bölgede görülen orta düzeyde İnsani Gelişim seviyesi, Ünal (2008) tarafından Türkiye'nin coğrafi bölgelere göre İnsani Gelişiminin değerlendirildiği çalışmada ve Gülel vd. (2017) tarafından iller bazında İnsani Gelişim seviyesinin incelendiği çalışmalarda benzerdir. Birinci bölgede diğer bölgelerden daha yüksek bir İnsani Gelişim görülmüştür. Bunun sebebinin Birinci bölgede yer alan illerin sosyoekonomik ve eğitim seviyelerinin diğer bölgedeki illerden yüksek olması, sağlık alt yapısının daha güçlü olmasından kaynaklanması ile ilgili olabilmektedir. Ayrıca bu illerden İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin katkısının büyük olduğu düşünülmektedir. İstanbul'un metropolitan bölgede sektörler bazında ulusal ve uluslararası sanayileşme faaliyetlerine odaklanması ekonomik göstergelerine, dolayısıyla da gelir seviyelerinde gelişime neden olmuş olabilmektedir. Aynı durum Ankara ve İzmir için de düşünülebilmektedir. Çünkü Ankara İç Anadolu bölgesinin ticaret bölgesi, İzmir ise Ege Bölgesi'nin iktisadi merkezidir. Ayrıca bu illerde sağlık altyapısı ve personeli, eğitim hizmetleri daha iyi durumdadır. Birinci dereceden gelişmiş illerden olan Bursa ve Kocaeli'nin de kendilerine özgü özellikleri bulunmakla birlikte, bu merkezlere yakınlığı İnsani Gelişim anlamında değerlerin yüksekliğini sağladığı düşünülmektedir.

İkinci bölgenin İnsani Gelişim değerleri Birinci bölgenin İnsani gelişim seviyesine yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu grupta yer alan illerden Tekirdağ, Yalova, Edirne ve Sakarya'nın İstanbul'a olan coğrafi konumları; Antalya, Muğla, Balıkesir ve Aydın gibi illerin ise turizm ve tarım faaliyetleri, bu illerin gelişim sürecine katkıda bulunmuş, işgücünün bu bölgelere yönelmesine ve gelir endeksini gelişmesine katkıda bulunmuş olabileceği düşünülebilir. Bu illerde sağlık göstergelerinin yüksek olması, sağlık endeksini arttırmış olabilmekte, eğitim göstergeleri ise diğer bölgelerle benzer olması bu bölgenin İnsani Gelişimini Birinci bölgeye yakın olmasını sağladığı düşünülmektedir.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci bölgelerin İnsani Gelişim ortalamaları birbirlerine benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Beşinci bölge hariç, Üçüncü bölge ve Dördüncü bölge genelinde eğitim düzeyinde okullaşma oranlarının benzer olması eğitim endeksin benzer sonuçlar almasına neden olmuş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca Üçüncü bölgede yer alan illerin (Konya, Samsun, Trabzon ve Afyon) imalat sanayide faaliyet göstermesi gelir endekslerini etkilemiş ve Sağlık endeksi bakımından Dördüncü ve Beşinci bölgeye göre daha iyi bir seviyede olması İnsani Gelişim açısından diğer iki bölgeden yüksek bir değere sahip olmasına neden olmuş olabileceği ifade edilebilir. Dördüncü bölgede yer alan iller Üçüncü bölgede yer alan bölgelere yakın olması benzer bir İnsani Gelişim göstermesine sebep olmuş olabilmektedir. Beşinci bölgede yer alan illerden Kahramanmaraş ve Elazığ'ın bu bölge de yer alması, Beşinci bölgenin İnsani Gelişim endeksinin diğer bölgelere yakın olmasını sağladığı düşünülmektedir.

Altıncı Bölge'nin İnsani Gelişim seviyesi, diğer tüm bölgelerden düşük olduğu bulunmuştur. Bunun sebebinin bu bölgede yer alan illerdeki sanayi ve ticari faaliyetlerin düşüklüğü nedeni ile gelir düşüklüğünden kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısı ile bu bölgede refahın arttırılmasına yönelik faaliyetler incelenebilir. Bu bölgede ki göçün durdurulmasına yönelik uygulamalar incelenebilir ve diğer bölgeler ile farkın azaltılmasına yönelik politika setleri takip edilmelidir.

Sonuç olarak Türkiye'nin İnsani Gelişim seviyesi hala ilerletilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgelere yönelik oluşan bu farklılıkların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmalı (tasarruflar, sanayileşme, gelir, göç, okullaşma oranları, sağlık altyapısının güçlendirilmesi) ve düşük İnsani Gelişim gösteren bölgeleri diğer bölgelerin seviyesine yaklaştıracak yaklaşımlar benimsenmelidir. Buna yönelik olarak ulusal politika setleri incelenmeli ve politika önceliklerine yönelik tartışmaları tetikleyebilmelidir. Dolayısı ile bu çalışma İnsani Gelişime ilişkin literatürdeki çalışmalara katkıda bulunacak olup, illere ve bölgelere yönelik farklılıkları ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Arpacıoğlu, Ö., Yıldırım, M. (2011). "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2): 60-76.

Günel, F. E., Çağlar, A., Kangalı Uyar, S. G., Karadeniz, O., Yeşilyurt, M. E. (2017). "Türkiye'de İllere Göre İnsani Gelişim Endeksi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 27: 208- 216.

Günsoy, Güler (2005). "İnsani Gelişim Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2): 35-52.

Gürses, D. (2009). " 'İnsani Gelişim' ve Türkiye", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21): 339-350.

Human Development Reports (2017). Erişim Tarihi: 05.05.2017. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Human Development Reports (2017). Erişim Tarihi: 11.05.2017. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Nartgün, Ş., Sezgin, K., Akın, M., Sipahioğlu, M. (2013). "İnsani Gelişim İndeksi Göstergeleri Açısından AB Üyesi ve AB Üyeliğine Aday Ülkelerin Karşılaştırılması", Trakya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3 (1): 80-89.

Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2013). Economic Development, 11. Baskı, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, Boston.

Tüylüoğlu, Ş., Karalı, B. (2005). "İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi", SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1 (12): 53-88.

UNDP (2015). Human Developmet Report. Work for Human Development http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf

UNDP (2016). Human Development Report. Human Development for Everyone. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf

Ünal, Ç. (2008). "İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları", Coğrafi Bilimler Dergisi, 6 (2) : 89-113.